

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Április 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Adalék Gaius institutioi IV. könyve 13. §-ához. Jámbor Gyulától (Vége. — Szerk. utószó.) — Az erdélyi Muzeum-egylet közgyűlése 1878. márczius 6-kán. A) Elnöki megnyitó. B) Titkári jelentés. C) Könyvtárnoki jelentés. D) Régiség- és éremtárnoki jelentés. — Könyvismertetések. — Adományjegyzék.

Adalék Gaius institutioi IV. könyve 13. §-ához.

Irta: Jámbor Gyula IV. é. joghallgató.

(Vége.)

De még ez sem elég. Ne kerülje el figyelmünket, hogy ha e t-t belé is tudnók erőszakolni a falsi utáni helyre, még mindig hiányzik egy „s,” mert nem „acramti“ hanem „sacramti“ a sacramenti rövidítése. De ezen s-nek tulajdonképen nincsen helye, mert mint tudjuk Bluhme schedája így néz ki: **Falsia..ml.** És első tekintetre a Danz-féle conjectura valóban ügyes momentumának látszik, hogy ily kétségbeeső helyzetben s-et tudott találni, mert Danz is érezte, hogy az s szükséges. Közlebről vizsgálva azonban ez a része a Danz-conjecturának is tarthatatlan. Danz ugyanis azt mondja, hogy a leíró valószínűleg elhibázta az írást, kihagyta az s-et és miután a sorba nem volt hova pótolja, szorultságában a sor fölé helyezte, mint ez Bluhme két utóbbi olvasásában látszik. Hogy ezen vonást csak is Bluhme látta s ő is csak két olvasásában, míg egyben ő maga sem, de Goeschen és Studemund épen nem, már ez a körülmény elég arra nézve, hogy e jegy mivolta és értéke iránt tisztában legyünk. Azonban Danznak itt véghez vitt kísérlete annyira gyenge, hogy erre nézve még csak nem is kívánok súlyt fektetni. Az az s, melyet Danz a librarius tévedése folytán a sor fölé helyezettnek állít, csodálatosképen így néz ki N. Tehát akár jobbról balra, akár balról jobbra forgatva állítsuk ezen s-et a sorba talpra, mindenkép így fog kinézni: **Z.** De már az csakugyan különös volna, hogy ez a „z“ „s“ legyen;

mert az „s“ mindenütt s. És ha el is akarnánk tekinteni az s kerek idomaitól, akkor is követelhetnők, hogy ha s-et akar e jegy jelenteni, azt Bluhme megfordítva látta volna ilyennek \int a mely talpra állítva legalább így nézne ki \sum

S valjon e jegy s-nek volna vehető, itt ezen a kényes helyen? Nem hiszem, hogy annak volna vehető, mert nehéz volna kibékülni azzal, hogy miért nem írta a másoló ezen s-et így^s a sor fölé, holott ugyancsak a IV. könyv másolója több más helyen hagyott így ki betűket péld a 194 és 196. lapokon a és m-et, de azért egyszer sem pótolta azokat sem így^s sem így^c hanem így^m.

Anynyi bizonyos, hogy Danz nem kapta meg a keresett s-et; pedig az nem kevésbé bizonyos, hogy a sacramentit ezen s nélkül rövidíteni nem lehet.

Még egy betűje van Danznak, melyre nem reflektáltunk, és ez a c=causa. Danz ezen betűjét a Bluhme-féle olvasásu „falsia..mi.“ utáni helyre alkalmazni mindenképen lehetetlen. Mert, vagy ott hagyjuk a ml-t, a hol Bluhme látta, s akkor a c-nek igen nagy a ml utáni hely s üres hely marad, vagy kitoljuk a cra által a ml-t, s akkor a c nagyon meszszire bele megy a következő atque szóba. Pedig a causa, ha rövidítve van csak c által jelöltetik, másként a causát rövidíteni nem szabad.¹⁵⁾ Az egyedül helyes alak falsi sacramenti causával egészítve ez volna: falsi sacramti c. Ámde ez a codexben így venné ki magát: (Lásd a VIII-ik ábrát.)

¹⁵⁾ Rentmeister pozsonyi jogakadémiai tanár „Gaius“ czimű, a m. tud. akadémia által kiadott értekezése 80 s. k. lapjain teljesen elfogadja Danz most ismertetett conjecturáját, csak hogy azon azt a módosítást teszi, hogy a causat Danz c-je helyett ca-val adja. Ezt tenni nem szabad azon egyszerű okból, mert a causa rövidítése mindenütt c és schol sem ca, a mi legfönnebb circát tehetne, de ezt sem a Gaius-codexben. Rentmeister továbbá azt mondja u. e helyen Danznak a Zeitschr. f. Rgesch. VI. kötetében megjelent értekezésére, hogy az értekező „oly kevés felszereléssel halad.. czélja felé“ hogy „két három forrás helyet alig taglalnak, bonczolnak, párologtatnak abban.“ Azt lehetne hinni ily megjegyzésekre, hogy Danz ki tudja mily könnyű szerezni bizonyítható be az eskü helyességét s dönthette le az ellenkező nézeteket, mindezt kevés felszereléssel alig két három forráshely felhasználásával, a nélkül tehát, hogy magát megérőltetnie vagy több forrás-hely után látnia szükségesnek tartotta volna. Pedig Danz egyetlen egy forrás helylyel sem használhatott volna többet fel a felhasználtakon kívül, minthogy a sacramentum mivoltára eddigelé több forrás nem létezik mint a mennyint Danz amaz értekezésében felhasználta, sőt megjegyzendő, hogy egygyel többet is használt fel (Festus v. sacramento), a mely egyáltalában nem tartozik ide. Igénytelen nézetem azok véleményéhez sorakozik, a kik arról vannak meggyőződve, hogy Danz Festus és Varro azon szerencsétlen két helyén oly erőszakot tett, a minőnek ritka az irodalomban párja; s nevezetes, hogy ezek közt van még Huschke is. (Multa u. Sacr. 361 l. 28 j.)

Elég ez egészítést egyszerűen megtekinteni, hogy meggyőződjhessünk róla, miszerint az *technica* szempontjából lehetetlen. Mert először is a Bluhme által látott „mi“ közé egy *t* betűt tettünk, aminek nem lett volna szabad megtörténni: másodsor kitoltuk ezen „mi“ betűket azon helyükről, a hol őket Bluhme látta, s oda helyeztük a hol nem „mi“-t, hanem mást látott, a minnek ismét nem lett volna szabad megtörténni; harmadsor belé mentünk a következő *atque hoc* szókba egészen a *h* betűig, a minnek ismét semmi áron sem szabad megtörténni.

Technica szempontjából tehát lehetetlen Danz *conjecturája*; térjünk át már most e *conjecturának* a második szempontból való megvizsgálására, hogy, eltekintve a *technicai* lehetetlenségtől, miként veszi ki magát Danz *falsi sacramenti causa*-ja különben Gaius e helyén?

Idézzük erre nézve mindenek előtt Huschke szavait: „Danz sucht die Lesart zu rechtfertigen: *falsi sacramenti causa*. Diese ist.. (schon an sich nicht wahrscheinlich, da das eigentliche sacramentum doch nicht falsum sondern injustum für eine falsche Behauptung war.“¹⁶⁾

Huschke e találó s megcáfolhatatlan megjegyzése Danz *conjecturájára* nézve teljesen elég ebből a szempontból is, s csak kevés megjegyzésünk van még e részben.

Az, a mi a kettős indokolás tarthatatlanságára nézve e helyen Huschkeval szemben megjegyeztetett, szószerint áll Danz *conjecturájára* nézve is. Az az indokolása a *sacram. actio* veszélyességének, melyet Gaius ad: „nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine“ kizárja Danz megelőző indokolását.

Azonban Danz nem osztja azt a nézetet, hogy Gaius a *periculositást* ezzel indokolná; ő e helyet egészen másként fogja fel s másként magyarázza. Azt mondja: a mi a két *actionál* (*sacramento* és *certae cr. pec.*) közös, az a veszélyesség: ami nem közös, az az összeg hova fordításán kívül az ok, melyből fizettetik. Az *actio certae cr. pecuniaenél* *sponsio* s illetőleg *restipulatio* az ok, a *sacram. actionál* pedig egy *falsum*, bár mi lett legyen is ez, melyet aztán ő mint láttuk *sacramenti causával* egészít ki.

E helyet azonban, hogy a helyes úton maradhassunk, másként kell magyaráznunk. A mi a két *actionál* közös, az a veszélyesség, mely abban áll, mint már többször említve volt, hogy a *pervezstes poenae nomine* egy bizonyos pénzösszeget fizet. Ámde nemesak e veszélyesség közös a két *actionál*, közös

¹⁶⁾ Multa u. S. 378. l. 78 j.

egy részben a veszélyességnek oka is, melyet Danz a kettőnél egészen különbözőnek állít. Ha ugyanis szemügyre vesszük azt az okot, a mely e két actio közös sajátosságát, a periculositást szülte, önként szemünkbe fog ötleni, hogy ennek az oknak két alkotó része van: az egyik a két actionál különböző, a másik közös. A különböző alkatrész — nevezhetnők ezt alakinak — egy megelőző jogügylet. Neve a sacramenti actionál sacramentum; a certae creditae pecuniae actionál: sponsio és restipulatio. A közös alkat rész — nevezhetnők ezt anyaginak — a pervesztés maga. E közös alkatrésznek annyival is inkább meg kell a periculositás okában lennie, mert lehetetlen volna két olyan dolgot egy közös sajátosság miatt összehasonlítani, a melynél e közös sajátóságot egészen más-más okok szülik. Gaius semmi esetre sem hasonlíthatta volna össze ily esetben e két actiot. Csak e két alkotó rész szülheti együtt amaz okot, a mely miatt e két actio periculosa volt, külön-külön egyik sem. Mert az kétségbe nem vonható, hogy sem a sacramenti actionál a sacramentum, sem az actio certae cr. pecuniaenél a sponsio és restipulatio önmagukban véve a veszélyt nem születték, hanem szülte a veszélyt a sacramenti actionál a sacramentum, ha az egyik fél uictus erat, az actio certae cr. pecuniaenél pedig a sponsio illetve restipulatio, mint Gaius szabatosan mondja: „si (reus) temere neget (vel) si (actor) non debitam petat“ s ennek folytán egyikük pervesztes lett, tehát uictus erat, a mely mint látjuk a közös alkatelem. Nem szükséges tehát oda jutni, a hova jutott Danz, egy oly értelemben vett „falsum“-hoz t. i. a melynek szükségkép egy okadó szóval kellene kiegészítetteti.

Danz egészítése tehát ebből a szempontból sem fogadható el.

Végre harmadik képviselője e nézet-csoportnak Böcking Ede. Ő e helyet Gaius institutioinak első négy kiadásában nem egészítette ki és az ötödikben sem egészíti ki tulajdonképen a szövegben, de jegyzetben azt mondja: „Nunc non displicet, quod Huschke Jurisprud. Antejust. dedit: „iurisiurandi nomine“ (ii=iurisiurandi).“

Ez Böckingnek egyuttal indoka is. Ez egészítésnek tulajdonképen semmi jelentősége nincsen ma már, mert maga Huschke kinek egészítését Böcking itt elfogadta volt, mutatta ki annak tarthatatlan voltát.

Ezek azon kiegészítések, a melyek a falsi utáni helyre esküt pótolva, az egész sacramenti actiot ebből a szempontból tárgyalják.

A másik nézet-csoportba tartozó írók, mint említettük volt, más értelmű különböző szokat pótolnak.

Ide tartoznak:

Rudorff Frigyes Adolf, ki „Über die lexicalen Excerpte aus den Institutionen des Gaius Berl. 1866.“ czimű művében e helyet így ajánlja pótolni:

„falsidicis“.

Indokai Rudorffnak arra vannak alapítva, hogy több helyen, mint a laoni glossa gyűjteményben, valamint a strassburgi onomasticonban Gaiusnak tulajdonított és institutioiból vett szavak és citatumok találhatók, melyek között (Pseudo-Philoxenus) található: „falsidicus *Ψευδολόγος*“ is. Ennek következtében vél ő „falsidicis“-re egészíthetni.

Danz¹⁷⁾ e pótlás tarthatatlanságát azzal igyekszik kimutatni, hogy felhozza, miszerint a glossákban a szavak casus, tempus, modus szerint ép úgy vétettek át, mint a szövegben magában állottak, pl. *condicō συντάσσεται*, és *reā condicō συντάσσομαι μετὰ παραγγελίας*, ha tehát a szövegben falsidicis állott volna, elvárható lett volna, hogy falsidicis, és nem falsidicus magyaráztatott legyen, tehát nem *ψευδολόγος*, hanem *ψευδολόγος*. Azt kell tehát feltenni, hogy a nominativus „falsidicus“ fordult elé valamely előttünk most olvashatatlan helyén a szövegnek. S végül ráolvassa Danz Rudorffra saját szavait, miket ez Savigny „falsiloquis“ egészítésére nézve nyilvánított, hogy t. i. a jogállitmányra határozatlan.

Át lehet-e Rudorff ajánlatán ily könnyűszerű alappal futni? Aligha. Mert ha igaz is, hogy a falsi némileg határozottabb értelmű szót kíván — noha ezt sem állíthatjuk biztosan, és feltéve, hogy épen ez volna e helyen olvasható, határozott vonatkozást is tudnánk neki tulajdonítani — a loqui-nál ez még is határozottabb fogalmu szó. Rudorffot tehát e részben saját fegyverével nem lehet megtámadni. Danz másik kifogására maga Rudorff jegyzi meg Danz czikke végén, hogy „Das Gesetz der Lexica, die Gaiuswörter in gleichem Genus, Numerus und Casus aufzunehmen, ist keineswegs ausschliesslich befolgt, ich habe es nur deshalb besonders betont, weil sich an ihm der Ursprung am sichersten erkennen liess.“ És példát hoz fel Gaius III. 146 helyéről, honnan az *integri* és *dubitati* változatlanul vétetett át, ellenben a *gladiator* és *sudor* szók a singularis nominativusába változtattak át.

Rudorff egészítésének természete olyan, hogy Danznak ezen, mint láttuk megdönthető okai helyett itt inkább támadhat két kérdés a gondolkozó előtt.

Az egyik az, hogy vehető-e észre ezen Gaius szavakat tartalmazó helyeken s különösen a falsidicus körül bármi kis

¹⁷⁾ Zeitschr. f. Rgesch. VI. 389. I.

nyom arra nézve, hogy mely helyről, legalább mely könyvből véve magyaráztatik ezen falsidicus?

A második az, hogy átvizsgálva figyelmesen Gaius könyvét s a hézagos helyekre különös gondot fordítva, feltehető lehetne e, hogy Gaius épen falsidicus-ról, ebben az összszótételben, beszélhetett volna valahol a IV. 13. §-on kívül?

Ha e két kérdésre lehetséges volna kedvező feleletet adni, akkor a falsidicus nem volna többé conjectura, hanem positiv igazság.

Azonban e kedvező feleletet megadni, fájdalom, eddigelé nem lehet s aligha lesz valaha megadható.

A falsidicus eredeti helyének feltalálása, ugyanis, csaknem lehetetlen; azt kimutatni pedig, hogy a IV. 13. §-on kívül használtatott-e falsidicus vagy — dicis addig, a míg Gaius könyvének minden hézaga pótolva nem lesz, tán egykoron egy másik példány feltalálása által, szintén lehetetlen. Mert igaz, hogy a meglevő ép szövegben a szó elé nem jön, de tagadhatatlan, hogy a hiányzó s olvashatatlan helyeken többször is előfordulhatott.

A felvetett két kérdésre tehát nem lehetséges kedvező feleletet adni. Már pedig Rudorff ajánlata olyan természetű, hogy csak is mint positiv igazságot fogadhatnók el; mint conjectura teljességgel meg nem állhat, mert e szó után 4-5 mm-ternyi tér marad üresen, mire nézve, ha a dicis igaz volna mégis kiderülne, azt kellene hinnünk, hogy a másoló ügyetlensége folytán maradt üres hely, a mit azonban ma hinnünk nem szabad.

Savigny Frigyes Károly e helyet így pótolja:
„falsiloquis.“

E kiegészítés technica szempontjából, mint arról kísérletek által meggyőződtem, de már Rudorff is megjegyezte, kifogás alá nem eshetik. Kifogás alá eshetik azonban, mint Rudorff mondja, először nyelvtörténelmi, másodsor jogi szempontból. Nyelvtörténelmiből, mert a falsiloquis későbbi eredetű latin szó, jogiból, mert nincs elég határozott vonatkozással a jogállítmányra. Az első ellenvetéshez nem érezzük hivatottnak magunkat hozzászólni, a másodikhoz mi is csatlakozunk; mert általánosságban csakugyan igen laza e szó e helyre.

Bethmann-Hollweg Mórítz Ágost e helyet így egészítette volt ki:

„falsi cal. nosis (=calumniosis)“

Ezen egészítés szintén jelentőségét veszítette már, maga Bethmann-Hollweg vonván azt vissza hallgatagon, miután epochalis perjogi munkájában még a falsi-t sem adja. Tarthatat-

lan volt technica szempontjából, 4 mmterrel menvén túl a helyen, de értelemre nézve sem volt eléggé szabatos e helyen.

Lachmann Károly a falsi-t substantivumnak akarja venni s így egészít:

„falsi nomine.“

Hogy ez nyelvészetiileg lehetséges, azon már azért sem kétkedhetünk, mert Lachmann supplealta. De a nyelvészeti szempont itt nem elég; megelőzi ezt a technikai lehetőség, és a jogi helyes értelem. Már pedig technicailag Lachmann egészítése nem lehetséges; mert a *n o m i n e* vagy rövidítve fordul elé s ekkor így néz ki *noo*, vagy kiírva. Első esetben 3·5 mmter hely marad üresen, második esetben 2·5 mmterrel túlmegy a hely nagyságán.

Végre Mommsen Tivadar kitűnő régiségbúvár Studemund legujabb, iskolai czélokra szánt Gaius-kiadása alkalmával kritikai levelet irt Studemundhoz, a melyben Gaius egyes helyeire kiegészítéseket hoz javaslatba. Ezen helyre nézve Studem. említett kiadása XXII. lapján a következő kiegészítést teszi:

„falsi damnatis“ vagy „falsi conuictis“

Indokokat Mommsen ezen egészítésre nézve nem hoz fel: mindazonáltal, a „falsi conuictis“ azon egészítés, a mely az összes egészítések közt a leghelyesebb, és az egyedül elfogadható.

Kivehettük már az eddigiekből, hogy e kérdésnél a fődolog a technica, s mindjárt e mellett a szó fogalmi értelme.

Lássuk e kiegészítést az első szempontból. Itt mindenek előtt ne feledkezzünk meg ama körülményről, hogy Mommsen maga is Studemund mellett volt a veronai könyvtárban egy ideig, ő maga is vizsgálta az eredeti codex vonásait, és miután igen jól ismerte ezen hely nagy jelentőségét, bizonyára kettőzött figyelemmel ezen helyet. Már ez magában nem kis bizalmat önt az emberbe ajánlata iránt. És valóban nem nehéz bebizonyítani, hogy technicailag csak is a *falsiconuictis* a helyes pótlás. E bizonyítás természetesen csak úgy történhetik meg, ha először a palimpsestus e helyének homályos vonásai e szó betűit megengedik és 2-szor, ha e szó úgy fér el a falsi utáni üres helyen a szokott betűveléssel írva, hogy e helyet hajszálnyi pontossággal betölti, tehát a legkisebb minus vagy plus sem marad.

Az első nehézséget nem okozhat. Tudjuk a fennebbiekből, hogy a falsi után egyetlen betű sem olvasható tisztán és biztosan, itt oly határozatlan, homályos vonás-formák lehetnek, a melyeknek alapján három vizsgáló hatféleképen olvashatott. E tekintetben tehát szabadon dolgozhatunk, s a *conuictis* betűit tartozkodás nélkül behelyezhetjük.

Fennmarad tehát még a második feltétel: hogy hajszálnyira talál-e ez egészítés az üres helyre? Hajszálnyira talál. Ime a pontos utáncat: (*Lásd LX-ik ábrát.*)

Technicai szempontból tehát kifogás ez egészítés ellen nem tehető, s ezért e részben minden további indokolás felesleges.

Áttérhetünk tehát a dolog másik oldalára, a szó fogalmi, s különösen e helyre illő megfelelő értelmére.

E tekintetben ismét ez a szó az, a mely a legtalálhatóbb e helyre, anynyira, hogy erre nézve is minden indokolás felesleges és teljesen elégtelen lesz a szöveget e szóval pótolva elolvasni: „*eaque actio perinde periculosa erat falsi conuictis, atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae propter sponsionem, qua periclitaretur reus si temere neget, (et) restipulationem, qua periclitatur actor, si non debitum petat (s most az indokolás) nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine.*“

Kifogás alá tehát ebből a szempontból sem eshetik a „conuictis.“

Igyekeztem a fennebbieken egészen tárgyilagosan ismertetni mindazon egészítéseket, a melyek Gaiusnak ezen, mondhatni, legfontosabb helyére nézve eddigelé az irodalomban tétezttek. Láttuk, hogy ez utolsón kívül kisebb-nagyobb mértékben alkalmazott erőszak árán tarthatók csak fenn. Hogy ily erőszak, még a legkisebb-mértékben is, éppen kiegészítések körül engedhető meg legkevésbé, azt mondanom sem kell, az a dolog természetében fekszik. Hogy pedig milyen veszélyes következményei lehetnek egy erőszakolt kiegészítésnek egy ilyen felette kényes természetű helyen, a minő ez, azt ismét könnyen át fogjuk láthatni, ha meggondoljuk, hogy egész önálló elméletek keletkeztek a sacramenti actioról e helynek ily erőszakolt egészítése folytán, s viszont egész elméleteknek igyekeztek ily erőszakolt egészítéssel alapot teremteni.

Mommsen „falsiconuictis“-e mind technicai, mint értelmi szempontból nem csak legkevésbé erőszakolt, hanem egyáltalában távol áll a legesekélyebb erőszakolástól is. Azt hiszem tehát, hogy leghelyesebbnek látszik, ha addig is, a míg valamely szerencsés véletlen folytán pozitív eredményhez e részben nem jutunk, előnyt adunk azon egészítésnek, a mely ment minden erőszakolástól, azok fölött, a melyek kisebb nagyobb mértékben erőszakoltak.

Gaius IV. 13. §-ában ezek folytán a „falsi“-t a Mommsen által ajánlott „conuictis“-szel találom leghelyesebbnek kiegészíteni*).

*) Ez értekezés kivonat szerzőnek a kolozsvári m. kir. tud. egyetem által kettős díjjal jutalmazott pályamunkájából.

A fennebbi értekezés szerzője felolvasás előtt közölvén velem dolgozatát, gondolkozóba ejtett. A mikor most két évvel éppen Gaius IV könyvének értelmezését hirdetem mint „publicum“-ot, az itt tárgyalt helyet, mint gyógyíthatatlant mutattam bé hallgatóimnak, és megmondván azokat az indokokat, a melyekért az eddig megkísértett kiegészítéseket és igazításokat elfogadhatatlanoknak tartom, csak hozzávetőleg fejtettem ki, mit mondhatott körülbelől az eredeti Gajus e helyen a „legis actio per sacramentum“-ról. Most látván azt a fáradságot, a melyet egy előre törekvő ifju szentelt e helynek, nézetem szerint nem kielégítő sikerrel, új tanulmány tárgyává tettem, és oly eredményre jutottam, a melynek közlését tán jó neven fogják venni az érdeklődők.

Legelső a mit constatálni kívánok az, hogy itt nem állunk egyszerű dittographia előtt.

A szöveg, a hogy azok a tudósok látták, a kik magok irták le az eredeti kéziratból, sorról sorra lemásolva így áll:

„Sacramenti ao generalis erat a d quibus n rebus
ut alit ageretur lege cautum n erat de his sacra
mento agebatur ea q ao pinde periculosa erat

h' tempore periculosa e ao cer
tae creditae pecuniae pp. sponsionem qua peri
clitatur actor si n debitum petat n qui victus er t
falsi

h tempore periculosa e ao cer
tae creditae pec. ac pp. sponsionem qua periclita
ret' reus si temere neget restipulationem qua pe
riclitat' actor si n debitum petat n q uictus erat
summam sacramti pstabat poenae nom“ stb.

tegyük még hozzá, hogy a hézagok után következő h előtt mind a két helyen nagyon valószínűen atq. áll. Ha itt egyszerű dittographia volna, bajos volna megmagyarázni, miért különbözik az állítólag ismételt szöveg oly nagyon, de még azt is bajos volna megmondani hogy hol van az a hely, a mely tévedésbe ejtette a másolót, és azt okozta, hogy újból kezdje irni azt, a mit már egyszer lemásolt; a „victus erat“-ról csak nem ugrott vissza a „periculosa erat“-ra, vagy ha csupán az „erat“ szó ejtette hibába, mivel éppen a sor végén van, a két „erat“ környezete, értjük főleg a felette álló sor végszavát, a mely egyik helyen „sacra“, a második helyt „peri“, nagyon ellene mond e feltevésnek, anynyival is inkább, mert azt teszi fel, hogy a másoló sorról sorra másolt, tehát az előtte fekvő eredetiben éppen úgy végződtek a sorok, mint a hogy a másolatban végződni látjuk, a mit megezáfol az a körülmény, hogy a hézagok sorok után következő sorok végszavai nem találunk, pedig találniuk kelle-

ne, ha ugyanazon egy eredeti sorról volnának lemásolva. Három sor végén szakad meg a „periclita“ szó, az elsőben „peri“, a másodikban „periclita“, a harmadikban „pe“ alakban. Ez nem okozhatott tévedést.

Nem kevésbé feltűnő az, hogy az eredeti kézirat egy oly lapján, a mely az aránylag legjobban olvashatók közé tartozik, két hézag van, a mely szembetűnőleg ugyanazon betűcsoport olvashatatlansága vagy kivehetetlensége következtében támad. Esetleg-e ez? alig.

Keám nézve az elősorolt körülmények közt e tünetmennyekből az a meggyőződés következik, hogy az az eredeti, a melynek másolatával van bajunk, már maga is hibás, sőt tán hézagos is volt. Tudós és szakértő másoló ily zavaros szöveget nem ír vala le, hanem kísérletet tesz vala kiigazítására. Tudatlan és gépies másoló ép szöveget egyszeri másolásra nem tud annyira tönkre tenni. A két hézag közé eső mintegy három sornyi szöveg csonkasága még egy bizonyossággal több, hogy nem első kézből való romlás ékteleníti itt a szöveget. Ki tudja hányadik másolat a számunkra fenmaradt példány, és mily távol állott már közvetlen eredetije is az igazi helyes szövegtől?

Én abból, hogy a szövegben látható két hézag éppen pontosan ugyanazt a mondatot előzi meg, kénytelen vagyok azt következtetni, hogy azon a helyen, a melyen most hézag van, a mi példányunk másolója a maga eredetijében valami olyast látott, a mit vagy nem értett, vagy nem tudott elolvasni, mert hogy a másodsor használt hártján volt első írás kivakarásakor esetlegesen éppen csak az itt hiányzó szót vagy szókat sikerült volna oly alaposan eltörölni, hogy a sok olvasható szó és sor közt, csak ennek nem maradt kivehető nyoma, előttem hihetetlen. Itt a másoló hézagot hagyott, s vagy elmulasztotta utólagosan kiegészíteni, vagy oly rossz tentával igazította ki utólagosan, a mely a kivakarásnál merőben és nyom nélkül eltűnt.

De hát mi lehetett e helyen a hibátlan összövegben?

Mielőtt erre kerestem volna a választ, előbb igyekeztem az iránt tisztába jöni, hogy mi nem lehetett ott. Természetesen én is arra az eredményre jutottam, hogy az eddig ajánlott kiegészítések közül egyik sem, még a Mommsen Tivadare sem. Sőt a mi több: egyik helyt a hézagban egy szó áll, a mely nem oda való.

Az eddigi kiadók úgy tekintették a kiigazítandó hibát, mint egyszerű dittographiát. Fogták tehát magokat és az idézet harmadik sora végén álló „periculosa erat“ szók után következő három sort egyszerűen kihagyták. Így nyerték e kapcsolatot: „aeque actio perinde periculosa erat falsi atque hoc tem-

pore periculosa est actio certae creditae pecuniae“ . . . s a mi következik, és aztán kerestek egy elfogadható kiegészítést az ily kapcsolatban merőben képtelen „falsi“ szóhoz. Nem vették számba, hogy a „falsi“ szó a szövegben nem „periculosa erat“ után következik, hanem „victus erat“ után, a hol tökélyesen a maga helyén van, és helyes értelmet ad, mert: „nam qui victus erat falsi“ helyes és nem is szokatlan szólam, hiszen az sem lehetetlen, hogy az eredeti összszövegben állott: „nam qui 9victus erat falsi“ és miután a *qui* helyébe egyszerű *q* esett mint rövidítés, a mellette álló 9 (=con) rövidítés kihullott. E szó „falsi“ tehát a hézagból kivetendő, utána megyen a megelőző három sornak, a melyekhez szorosán oda tartozik.

Ha ez elfogadható, a mint hiszem, hogy nagyon is elfogadható, a csonka szöveg így fog állani: „eaque actio perinde periculosa erat atque hoc tempore periculosa est actio“ stb. s itt már most az a kérdés, mi volt e hézagban?

Gaius a Sacramenti actio-ra térvén legkevésebbé se tartja szükségesnek arról értekezni, hogy mi e szónak „sacramentum“ a jelentése e kapcsolatban. Ezt minden római ember még az ő korában igen jól tudta. De nagy súlyt fektet arra, hogy a régi „sacramenti actio“ természetét fejtegesse, hiszen itt éppen a „legis actio“-kat tárgyalja, tehát meg kell mondania, milyen volt az az „actio“, a melyben a különben ismert „sacramentum“ szerepelt mint lényeges tényező. Itt aztán leglényegesebbnek találja, hogy ez az *actio* a „periculosa actio“-k sorába tartozik. A súlypont tehát az „actio“-val járó „periculum“-ra esik. és Gaius az ő kedvenc szokása szerint mint gyakorlati jogász nem elvont elméleti értelmezéssel, hanem hasonlattal kívánja megértetni, milyen az a „periculum“, a melylyel a „sacramenti actio“ jár. Felveszi az „actio certae creditae pecuniae“-t, s azt mondja: „eaque actio perinde periculosa erat atque h. t. p. e. a. c. c. p.“ Vajjon ez a szó „perinde“ nem azt teszi-e: „éppen olyan módon“? Azt biz' a! Ha úgy, keressük a hasonlat kifejtését.

„Actio certae creditae pecuniae — periculosa est — propter sponsionem, qua periclitaretur reus etc. et restipulationem, qua periclitatur actor etc.“. Ez tehát Gaius szavai szerint az a „periculum“, a melylyel az „actio certae creditae pecuniae“ jár mind a két peres félre nézve, és a mely onnan származik, mivel a perendtartás ez *actio* formaságai közé kötelezőleg sorozta a „sponsio“-t és „restipulatio“-t. A vesztes fél elvesztette a pertárgyával együtt a „sponsio“-ban vagy „restipulatio“-ban kikötött összeget, éppen úgy mint a hogy a „sacramenti actio“-ban: „qui victus erat falsi, summam sacramenti

praestabat poenae nomine“. Nem hiányzik hát a hasonlat teljes voltára semmi, csak annak a formai oknak a megnevezése, a mely a „sacramenti actio“-ban a „periculum“-ot teremtette, és meg vagyok győződve, hogy ez állott a hézagban, még pedig hihetőleg e szókkal: „olim ex lege XII. tab.“

E szerint én így olvasom az egész helyet:

S. a. g. e. a, d. q. e. r. u. a. a. l. e. n. e., d. h. s. a.; eaque actio perinde periculosa erat olim ex lege XII tabularum, atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae, propter sponsonem et restipulationem nam qui victus erat falsi, summam sacramenti praestabat poenae nomine etc.

Se technikai, se nyelvészeti, se értelmezési szempontból nem eshetik ez olvasás kifogás alá; a „falsi“ áthelyezése — ha ugyan áthelyezésnek lehet nevezni — nem eshetik kritika szempontjából komoly kifogás alá. Csak egy szempont marad. Tán a jogász szempontjából lehet megtámadni és tán megdönteni is. Én jogász nem vagyok. Mindazonáltal reménylem, hogy hozzátvetésem megállhat legalább addig, a míg jobbat, találóbbat, kifogástalanabbat nem tudnak helyébe tenni.

Finály.

Az erdélyi Muzem-egylet közgyűlése 1878. márczius 6-án

A) Elnöki megnyitó.

Tisztelt közgyűlés!

A mint minden szervezet csak úgy él, ha kellő munkásságot fejt ki, úgy a muzeum-egylet is fentartását és ha van — haladását is, az egylet szervei munkásságának köszönheti. A sikernek minden neme a módszer kitünőségétől függ, s ha az egylet szellemi és anyagi erejének felhasználását úgy irányozza, hogy nem csak életét, hanem előhaladását is biztosítja, úgy módszere helyesnek bizonyul. A mult évben tartott közgyűlés a szakosztályok helyreállításával az egylet szellemi életére nézve felette fontos újítást fogadott el, hogy ez mily eredményre fog vezetni azt, működésük alig kezdődvén el, megítélni nem lehet, de azon reményt a kezdet biztosan táplálhatja, miszerint a módszer az adott körülményekben és az alig elégséges anyagi segélyvel hatását nem tévesztendi.

Ha nemzetünk minden tudományos egylete kiaknázza a talajt, melyre ültetve van; az eszmét, melyért szülemlett, ha fejlesztve tehetségeit új és új módokat és eszközöket nyújt a tu-

dományos munkálkodásra, akkor azon egy csoportja az egésznek, azon része az együttesnek, azon töredéke az egységnek, azon typus a nemzet szervezet öszszeségében, törekvésével csak a nemzet erejét öregbítheti, de a nemzetnek erje olyatén felhasználása, melylyel zavarna mást tehetségeinek gyakorlatában, melylyel másnak szellemei és anyagi fejlődését gátolná és talán nemtelen szenvedélyek fékvesztett viharát zudítaná fel, érdekében nem fekszik, mert minden nép jólétével a nemzetek érdek-közössége a haladás és a tudomány, mely ezt eszközli azért lényegében békés, egyetemleges, testvéries. Kezet nyujtat, csoportosítja az erőket, egyesíti az érzelmeket, módszeresíti az általános nézeteket, egyesíti az egyéni munkát, melyet a nemzetihez kapcsol, ezt pedig a minden századok emberiségi nagy munkájához.

Hogy egyletünk szerény munka körében hozzájárulhasson nemzeti művelődésünk emeléséhez, ahoz nemcsak a hozzá tartozók buzgó ernyedetlen munkássága kívántatik, hanem az is, hogy az anyagi részvételt tőle meg ne tagadják azok, kik vele a hazának ugyanazon részében lakoznak és az módjukban áll, ezért használjunk fel minden alkalmat felemelni szavunkat az egylet érdekében. A gyűjtemények gyarapodásából látható, hogy az adakozási szellem végkép még ki nem apadt a hazafiui keblekből, de sajnos, hogy a részvényesek száma nem növekszik. Az alaptőke növekedést nyerend nemsokára a belügyminiszter úr intézkedése által, melynek következtében a tárgyalások befejeztetnek és a tisztelt közgyűlés által a mult évben is kérvényezett országház alapja kiadatni fog.

A közgyűlés elé terjesztendő jelentések hű tükrét foglalják magukban az egylet állapotának, tevékenységének. Vezéreljen munkásságunkban, melyet az egylet érdekében végzünk, továbbra is azon szellem, mely az egylet létrehozásánál vezérelte alapítóit, és melynek legtartalmasabb kifejezést az egylet felejthetetlen első elnöke adott, kinek azért áldott lesz emléke nemcsak addig, míg a muzeum-egylet, de míg a nemzet él.

A tisztelt közgyűlést üdvözölvén, óhajtom, hogy az egylet működése mind-mind gazdagabban gyümölcsözzön. A közgyűlés meg van nyitva.

Gr. Eszterházy Kálmán.

B) Titkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés!

A midőn az igazgató választmány számot adandó a közlelőbből letánt 1878 évi működéséről leteszi a t. közgyűlés asztalára az 1878 év folytában tartott tizenkét üléséről felvett

jegyzőkönyveket, a melyek 151 határozatot foglalnak magokban, önkénytelenül felöltik e jegyzőkönyvek aránylag nagyon csekély terjedelme -- már t. i. egybebasonlítva az egyletünk alakulása után lefolyt első évek jegyzőkönyvei terjedelméhez képest. Hasonló apadást észlelhetünk az utóbbi évek alatt az egyleti le-
vélárba gyűlt hivatalos iratok számában is.

Ez apadás, a mely mindenüft aggasztó jelenség lehetne, nálunk éppen ellenkezőleg igen örvendetes állapot szüleménye. Azt bizonyítja, hogy miután működésünk minden egyes ágában megtaláltuk az irányt, a melyet követni, a helyes útat, a melyen haladni kell: már most keveset beszélünk és tanakodunk, de annál többet dolgozunk, annál sikeresebben működünk.

Egyfelől t. közgyűlés eljutottunk abba a szerencsés helyzetbe, hogy legalább évek meglehetősen hosszú sorára fel vagyunk mentve úgy szólván az élet mindennapi gondjai alól. Nem, mintha azt mondhatnók, hogy van elég módunk minden teendőnk kényelmes eligazítására. Sok van még hátra, nagyok még a feladatok, a melyek megoldásra várnak. De az igazgató választmány, helyes számításal osztván be a költségeket, legalább oda vitte a helyzetet, hogy a rendelkezésre álló szerény pénz és munkaerő által szabott határokon belül beszerezhetjük a munkánkhoz szükséges anyagot és a feldolgozására megkivántató eszközöket, gyarapíthatjuk gyűjteményeinket és mérsékelvén kívánatainkat, a nélkülözhetetlen szükségeket fennakadás nélkül fedezhetjük.

A mult évi költségvetésünk előirányzatához képest évi zárszámadásunk végeredményei, a melyek a kiosztott nyomtatott kimutatásban fel vannak tüntetve, és a pénztárnok mindjárt előterjesztendő jelentésében még bővebben és indokoltabban lesznek kifejtve, azt mutatják, hogy helyesen számítottunk. Bevételeink nem nagy, de mégis valami többletet mutatnak, és a kiadások rovásán látható néhány forintnyi túlköltsézés csak látszólagos. Igaz ugyan, hogy költségeink egyes rovatai tetemes többletet vettek igénybe, de ezt ellensúlyozza a más rovatokon eszközölt megtakarítás. Ezt a kölcsönös kiegyenlítését az egyes átalányok szükségleteinek jövőre is kénytelenek leszünk alkalmazásba venni. Egyfelől azért, mivel az egyes gyűjtemények szükségletei változnak ahhoz képest, a mint gyarapításukra több vagy kevesebb kedvező alkalom kínálkozik; másfelől azért, mivel vannak oly általános természetű kiadásaink is, a melyeket szorosan véve egészen egyikébe se lehet beléteni, a költségvetésben megállított költsézési rovatoknak, de el sem is lehet osztani, mert nem lehet meghatározni az arányt. Az ilyeneket aztán kénytelenek vagyunk a rendkívüliek rovatába

iglatni, a mi aztán természetesen tetemesen növeli az e czímen történt kiadások összegét.

Ilyen kiadásaink voltak a lefolyt évben a September 7-ki ülésben Dr. Herbach Ferencznek jk. 110 sz. alatt utalványozott rendkívüli úti költség. A bécsi birodalmi földtani intézet t. i. kiküldött volt egy bizottságot némely halicsi és bukovinai földtani képlet megvizsgálására. E bizottság tudomására jutván annak, hogy az erdélyi részekben hasonló képletek fordulnak elő, a melyek már meg vannak vizsgálva, elhatározta, hogy előzetes tanulmány végett előbb ezeket keresi fel, és hogy ezt a lehető legkevesebb idővesztéssel és legbiztosabb sikerrel tehesse, egyletünkhez folyamodott, hogy e képletek felfedezőjét és első ismertetőjét, a mi derék Herbachünket, adja melléje kalauzul. Ez oly megtisztelő megkeresés volt, a melyet megtagadni nem lehetett, de a melyre küldöttünknek úti költséget kellett adni.

A második ily természetű költség volt az egyleti titkárnak a tavalyi közgyűlés erre adott külön felhatalmazása alapján utalványozott 500 frt úti költség, hogy a párisi tárlatot meglátogathassa. A titkár ez útjában nem csak abban járt el, hogy az egylet kiállítmányait bemutassa Hébert Edmund Ur (a föld- és őslénytan tanára a párisi egyetemen) útján az ily tárgyak iránt érdeklődő tudósoknak, hanem kimerítő és alapos tanulmányokat tett a tárlat történelmi és régészeti osztályában, a melyet az egylet kiadványában terjedelmesen ismertetett is, és azon kívül felhasználta az alkalmat, hogy a müncheni és berlini muzeumokat is meglátogassa és tanulmányozza.

Egy harmadik ily természetű kiadás vol 300 frt, a melylyel az igazgató választmány Deák Ferencznek egy igen sikerült arczképét szerezte. A képet megrendelésre Sárdi István derék festőnk készítette, és, mondhatni, hogy nemcsak mint hű arczkép, hanem mint festvény általában teljesen sikerült. Az igazgató választmány reményli, hogy a t. közgyűlés szívesen fogja helyben hagyni ezt a költsékezést, a mely a midőn megszerezte nekünk halhatatlan nagy hazánkia hű arczképét, egyszersmind módot nyújtott arra, hogy egy igen derék ifju művésznket a legilletékesebb úton pártfogásunkban részesítsük.

Egyébben minden költsékezésünk szorososan az egylet egyenes céljaira ment, és örömmel jelenthetjük azt aényt, hogy összes kiadásaink fedezése után még valamieskét tőkésíthettünk is, azoknak az összegeknek részleges pótlására, a melyeket az egylet alakulásakor aláirt alapítványokból megsemmisített részint az akkori aláírók azóta bekövetkezett vagyonbukása, részint az a körülmény, hogy egynehány már akkor is veszett pénzről szólott, a mikor az egylet birtokába jutott. Ily értékte-

len kötelezvényünk névleges értéke nem kevesebbet tesz, mint 14139 frtot és 51 krt, a melyet 20 év óta vezetünk számadásainkban a bevérandók rovatába irt kamatjaival együtt, de a melyet már most, mint csupán képzeleti dolgot külön rovatra tettünk abbeli reményünkben, hogy idővel tán valami mégis valósulni fog belőle.

Gyűjteményeink állapotára térvén át, itt egész átalánoságban csak annyit jegyzünk meg, hogy valamenynyi ez évben nagyon örvendetesen gyarapodott, a mint lesz alkalma a t. közgyűlésnek a részletes jelentésekből meggyőződni. Ott állunk ismét, hogy noha a jelenleg rendelkezésünkre levő helyiségek jóval tágasabbak, mint azok, a melyekbe még 1871-ben bele tudtunk férközni, az egy könyvtár kivételével, valamenynyi gyűjteményünk már nem fér a helyiségében, és legközelebből kénytelen volt az igazgató választmány ez ügyben folyamodványt intézni a vallás- és közoktatásügyi miniszter Ur ő nmlgához, a melyben a gyűjteményi helyiségek kitágítását kérte.

Kiadványaink a lefolyt 1878 évben még ugyanazon módon jelentek meg, mint a mult 1877 évben. 10 száma az „Erdélyi Muzeum”-nak és 4 füzete az évkönyvnek, a melyeket van szerencsém itt bemutatni. Hogy lehetséges volt ez évben nem csak jóval többet nyomtatni, mind az eredetileg tervezet 20 ívet, és azon kívül még meglehetősen költséges kömötszetű mellékletet adni, csak annak köszönhető, hogy a tisztelt munkatársak egy része önkényt lemondott tiszteletdíj illetményéről, a miért itt nyilvánosan mondunk köszönetet.

A mult közgyűlésen hozott határozat értelmében a lefolyt évben a szakosztályok is megalakultak, és ha ez idő szerint nem bírnak is valami világra szóló eredményeket felmutatni működésük után, avval vigasztaljuk magunkat, hogy mindenkinek tetemes idejét és munkaerejét vette igénybe a szervezkedés és az új viszonyba helyezkedés.

Az igazgató választmány még ezeken kívül tett intézkedései kivétel nélkül a gazdasági kezelés és a végrehajtás anyagi teendőire vonatkoztak. Felhatalmazás adása megindítandó munkákra, megrendelendő felszerelésekre, gyűjteményi tárgyak megvásárlására és fizetendő költségek utalványozása teszi a választmány üléseinek jegyzőkönyvében foglalt határozatok tulnyomó többségének tartalmát és tárgyát.

A mondottak szerint a t. közgyűlést avval az örvendetes tudósítással üdvözölhetjük, hogy muzeumunk gyarapodik és virágzik, hogy lételéről tudnak bel- és külföldön, hogy mindenk gyűjteményében leledzenek közfigyelmet érdemlő és világszerte ismeretes kitünő tárgyak, hogy kiadványait olvassák és figye-

lemre méltatják, és hogy kiálltmányával a párisi tárlaton ki-
tüntetést is nyert.

A siker oroszánrésze minden esetre a gyűjtemények ke-
zelőit és az egyesület derék tisztviselőit illeti, a kik szeretetteljes
odaadással működnek muzeumunk gyarapítására és fejlesztésére.

Hátra van még t. közgyűlés a választmány jelentésének
szomorú része, gyászhiře azoknak a tagtársaknak, a kik az el-
mult 1878 évben nem csak egyesületünkől, hanem általában a föld-
di léttől váltak meg örökre.

A menyinyire neveik tudomásunkra jutottak, az igazgató
tagok sorából gróf Mikes Benedeket, az alapítók közül Han-
kovits Károlyt, Popini Nándort és Sándor Istvánt említem fel
névszerint. Nem lehet itt helye az emlékbeszédnek, de az egy-
letre nézve az elköltözésök által keletkezett hézag a vesztes fe-
letti fájdalomon kívül még azért is kiválóan szomorító, mivel
hézagok marad, a melynek ez idő szerint alig remélhetni be-
töltését. Mint ha a hazafi áldozatkészség talaja elvesztette volna
termő erejét, egy aratással bevégződött a muzeum-egyesület ter-
mése, és a midőn szomorú szívvel mondjuk bucsuszavunkat el-
hunyt tagtársainknak, önkénytelen fohászunkodunk: Adj Uram e
hazának és nemzetnek jobb jövőt!

Az ezután következő jelentések részletesen fogják ismer-
tetni azokat a munkákat, a melyeket az egyesület a lefolyt évben
végzett. Méltóztassék a t. közgyűlés e munkákat számba venni,
megbirálni és annak utána ítéletét kimondani és a jövőre néz-
ve határozni.

Finály.

C) Könyvtárnoki jelentés.

Tisztelt közgyűlés!

Az erdélyi muzeum könyvtára, mely 1877 végén 37,880
kötetből állott, a mult 1878-ik év alatt, intézetek, társulatok és
egyesek adományából 332, részint könyvtárusi úton, részint ma-
gánosoktól való vásárlás útján 597, és így összesen 929 kötet-
tel gyarapodott. Minthogy azonban az adományozott könyvek
közül 94 kötet került a többszörös példányok közzé, ezek le-
vonásával a valódi gyarapodás 835 kötetet tett, mely számok
az 1877-ik évi létszámhoz adván, könyvtárunk létszáma a mult
1878 végén 38,715 kötetre emelkedett.

Nagyobbszerű tömeges ajándékozás, milyeneket intézetünk
alapítása óta majd minden évben volt szerencsém bejelenteni,
a mult évben nem fordult ugyan elő: de az adományok közt
tavaly is több igen becses és ritka darabot nyertünk. Ilyen

Waldstein és Kitaibel „Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae“ cz. 3 kötetes nagyértékű munkája, néhai Szőnyi Pál m. akadémiai tag hagyatékából, a Kolozsvártt 1570-ben nyomtatott „Könyvecske az igaz keresztyén keresztiségről“ czimű magyar anabaptista könyv harmadik ismert példánya; melyet kérelmemre Révay Pál nagy-baczoni ref. lelkész ur volt szíves könyvtárunknak ajándékozni, valamint Pesti Gábor hat nyelvű (latin, olasz, franczia, cseh, magyar és német) szótárának igen ritka első bécsi 1536-ki kiadása, melyből ezen kívül még csak egy ép és egy csonka példányt ismerünk. E nagybecsű ritkaságot néhai halhatatlan emlékü elnökünk gr. Mikó Imre könyvtárából vettem át, melyet a boldogult nagy hazafi életében megállapított terve szerint örökösei a hazai közmívelődés oltárára fognak szentelni, előnyt adván az erdélyi muzeumnak, hogy a könyvtárában hiányzó hungaricumokat és régi ritka munkákat kiválogathassa. Ez intézkedés következtében, — minthogy az egész könyvtár czimtározását s a muzeumnak jutandó munkák kijegyzését már végre hajtottam, — könyvtárunk a közelebbi hónapokban, mihelyt a fölosztás és átvétel megtörténendik, igen értékes gyarapodást fog nyerni, melyről lesz szerencsém annak idejében az igazgató választmány-nak és a jövő évi közgyűlésnek részletesebb jelentést tenni. Megemlítem még, hogy a magyar nemz. muzeum igazgatósága könyvtárlákból kifejtett régi magyar nyomtatványok többszörös példányaiból, — leginkább eddig nem ismert XVI. és XVII. századi magyar naptárak töredékeiből, — 18 darabot sziveskedett könyvtárunknak ajándékozni, melyek e nemű gyűjteményünkhöz érdekes adalékokat szolgáltatnak. Ezekért cserében könyvtárunk az erdélyi XVII. századi országgyűlések nyomtatott végzéseinek többszörös példányai közül több oly darabbal fog szolgálni, melyek a m. nemz. muzeumban, sőt nagy részben a fővárosi közkönyvtárakban is hiányzanak.

A könyvtári 3000 frt évi átalányból igyekeztem a hazánkra vonatkozó régiebb munkákat, melyek könyvtárunkban még hiányoznak, lehetőleg, s hazai irodalmunk legujabb termékei közül a maradandóbb becsüeket minél teljesebben megszerezni. E főczél mellett sikerült ez évben is az intézetünk gyűjteményei, a könyvtár, régiség- és éremtár, s a természetiek tárának mind három osztálya mellett lévő kézi könyvtárakat több szükséges s nagyobbára drága könyvvel szaporítani. Az európai tudományos irodalmi legbecsesebb termékeit beszerezni anyagi erőnket fölülmuló föladat volna; ezt, a menynyire az állami évi dotatio ereje engedi, az egyetemi könyvtár teljesíti, és így ez egy helyiségben, de külön kezelt két könyvtár, mindegyike sa-

ját célja és feladata szerint, egymást kölcsönösen támogatja s kiegészíti.

Az évi átalánynak könyvek köttetésére szánt egy harmad része nem használtatott ugyan föl egészen e célra, de a becsesebb régi könyvek s a leginkább használt új szerzemények közül több mint 600 darab beköttetésével a múlt évben is haladás történt a cél felé, hogy könyvtárunk mind a conserválhatóság mind a esinosság tekintetében a méltányos igényeknek mind inkább megfelelhessen.

Kézirattárunk adomány útján egy kötet kézíráttal, 2 régebbi kori eredeti oklevéllel, egy újabb kori levéllel és egy pálmalevélre írt malabári nyelvű könyvvel szaporodott. Ezen a régi Erdély történelmére megbecsülhetetlen anyagot tartalmazó gyűjteményt nem csak egyes szaktudósok használták, hanem igénybe vette a hazai ipartörténeti bizottság is, melynek megkeresésére igazgató választmányunk az egykor virágzott kolozsvári ötvös ezéh régi jegyzőkönyveit s 150 darab eredeti oklevélt fölhasználás végett a fővárosba fölküldötte. A magyar tudom. Akademia történelmi bizottsága részére másolatban közöltem Anjoukori okleveleinket, melyek egy része az „Anjoukori Okmánytár“ első kötetében már meg is jelent; az ugyanazon bizottság által Szilágyi Sándor szerkesztése alatt kiadott „Bethlen Gábor politikai levelei“ című gyűjteményben pedig másolatom után mintegy 5 nyomtatott ivre terjedő levelezés látott legközelebb világot. És így hazai tudományos irodalmunk emelésére intézetünk ez úton is szerencsés volt közre működni.

Újabb szerzeményeink a teljes betűrendes alapezisztárba mind föl vannak véve; a szakezisztárak elkészítése azonban, valamint könyvtárunknak a tudományszakok szerint való újabb rendezése, — mi több tekintetből kívánatos volna, — a magamból, segédemből és egy szolgából álló könyvtári személyzet a nyilvános könyvtári kezeléssel és szolgálattal folytonosan el lévén foglalva, csak hosszabb idő alatt lesz végrehajtható, ha csak egyesületünk alkalmas munkaerőnek bár ideiglenes alkalmazásával e cél elérését nem sietteti.

Könyvtárunk használóinak száma, legnagyobb részben az egyetemi tanári kar és az egyetemi polgárság köréből, folytonosan szaporodik, s olvasó termünk, mely ünnep- és vasárnapokat kivéve naponként 5 óráig áll nyitva, a tanulni vágyó ifjúságnak szellemi életszükségévé vált. Hogy számban és becsben évről évre gyarapodó könyvtárunk egyesületünk kitűzött céljának elérésére, a nemzeti tudományosságunk és miveltésnek ezen hazarészben való fejlesztésére, erősítésére egyik leghatásosabb eszköz, azt a tapasztalás tagadhatatlanul bizonyítja.

D) Régiség- és éremtárnoki jelentés.

Tisztelt Közgyűlés!

Muzeumunk régiség- és éremtáráról szóló évi jelentésemet azon kezdem, hogy miután a tárlatokra felküldött tárgyak haza kerültek, és a részint már bójelentve volt, részint újonnan felfedezett újabb küldemények is bejöttek, a régiségtárt egészen újonnan rendeztem, a mely új rendezésnél az örvendetes gyarapodás szükségessé tette, hogy a már tavaly szerzett 6 új szekrényen kívül még további két új szekrényt szerezzünk.

A lefolyt évben az a szerencse is érte muzeumunkat, hogy József főherczeg Ő fensége magas látogatásával szerencséseltette gyűjteményeinket. Ez alkalommal nagy érdeklőséggel kegyeskedett régiségtárunkat is megcszemlélni, és megelégedését a gyűjtemény állapotával kifejezni.

Rövid áttekintésben a múlt 1878 évben beérkezett adományok hamar lesznek elősorolva: A Szt. István társulat megajándékozta gyűjteményünket a gr. Károlyi István társulati elnök emlékére veretett fémer egy ezüst példányával; Törs Kálmán úr béküldötte az országos gyűjtés útján muzeumunk számára megvásárolt fejr márvány mellszobrát Petőfinék; Vas Miklósné, Herepei Károly és Zeyk Gábor adományoztak Alsó Fejérmegyében talált részint ősz részint római kori régiségeket; Meskó Miklós úrtól nyertük a gyulai bronzlelet zömét, a melyet aztán a helybeli unitarium collegium — az oda jutott részletek csere útján való átengedésével — Székely Mózes és Torma Károly kiégszítették, úgy, hogy mármost az egész leletet birjuk; Gámenezy Gerő úr megszerezte nekünk a moesi leleteket, Torma Károly behozta az általa Csicsó-Kereszturon eszközölt ásatások alkalmával lelt római régiségeket, és a múlt év őszén Csákllya határan kiásatott ősz vagy barbarkori tárgyakat; vásároltunk egy igen szép sorozat hazai régi cserépedényt, egynehány hazai régi ötvösmunkát, 5 db ezüst és 3 db arany művet az u. n. barbar régiség sorába, és cseréltünk be egy igen érdekes római arany gyűrűt, egynehány jelentéktelen apróbb adományt és egy pár feliratos római követ, a melyek közt egy Erdély régi földrajza tekintetéből felette fontos mérföldmutató Bánffy-Hunyad vidékéről kitűnik, nem is számítva.

Igy tételenként elősorolva elég rövid a laistrom, de a gyarapodás a melyet gyűjteményünk nyert sokkal tetemesebb, mint a mekkorát az előbbi években bójelentett jóval hosszabb jegyzékek nyujtottak.

A Csicsó-kereszturi ásatás eredményei magokra két nagy szekrényt töltöttek meg, a gyulai lelet egy egész asztali szek-

rényt vett igénybe, a csákyai darabok is számosak, a mocsikat egyelőre nem is tudtuk üveg alá szemlére kiállítani.

És nem csak sokaság, hanem a nyert darabok minősége tekintetéből is, nagyon örvendetesnek mondhatjuk a szaporodást.

Ha itt apróra le nem írom a legkitünőbb darabokat, egyfelől az az oka, hogy az ily leírás nem is férne a jelentés keretébe, másfelől az, hogy közelebbről tüzetes monographia fogja ismertetni e tárgyakat az egyeslet kiadványában.

A mi azonban legfontosabb, azt el nem hallgathatom, az t. i. hogy a közelebbről lefolyt évekhez képest az 1878-dik év azért mutat ily kiválóan gazdag gyarapodást, mivel az igazgató választmány beleegyezett, hogy a gyűjtemény gyarapítására szánt átalány egy részét egyenes ásatásokra és kutatásokra fordítsuk. Ez eljárás sokkal sikeresebbnek bizonyult, mint a vásárlás, és az ez úton nyert tárgyak tudományos becsét nagyban emeli az, hogy a lelhely biztosan tudva van. Az 1878-ki ásatásokat és kutatásokat Torma Károly úr eszközölte, jövőre is bírjuk ígéretét, hogy részt vesz ez irányban megindítandó munkálatainkban, a melyek színhelye a tett tudakozdások alapján a jövő tavaszra és őszre már ki is van nézve.

Hány darabból áll ma gyűjteményünk, e perczen határozottan megmondani lehetetlen. A rendezés miatt nem jutottunk az új szerzemények lajstromozása bevégezéseig a tél kezdetén. Most már tavasszal folytatjuk es rövid időn be is végezzük.

Finály.

Egyetemes philologiai közlöny. Szerkesztik dr. Heinrich G. és P. Thewrewk E. egyetemi tanárok. Harmadik évfolyam. 1879. Budapest (Knoll K. akad. könyvtárusnál) 1. füzet. Előfizetési ára egész évre 5 frt.

Az előttünk fekvő füzettel e folyóirat harmadik évfolyamát kezdi meg, illő tehát, hogy mi is szóljunk róla néhány szót.

E folyóiratot a budapesti egyetem tizennégy tanára indította meg azon czélből, hogy „mindazon nyelvek és irodalmak tanulmányának álljon rendelkezésre, melyeket az egyetemen s a középiskolában tanítanak, főleg mégis — a legnagyobb szükségét tartván szem előtt — a görög, latin, magyar, német és francia philológiának legyen ismerető és nyomozó segéde.“

Ezen eredetének megfelelőleg a folyóirat alig hozott két év alatt közleményt másoktól, mint a budapesti egyetem tanáraitól és a budapesti tanárképző intézet végzett vagy végző félben levő növendékeitől. Utóbbiaktól — elég jellemzően — főleg bírálatokat.

Mi lehet az oka annak, hogy mások távol tartják magukat? Határozott feleletet adni nem tudunk, de aligha nem abban rejlik e tartózkodás forrása, hogy a folyóiratot megindító tizennégy tanár magát elegendőnek tartván a folyóirat szellemi fentartására, szükségte-
lennek v. talán épen tekintélyén alulinak tartotta még másokat is fel-
szólítani a közreműködésre.

Különben a tényállás eddig nekik látszik igazat adni, a meny-
nyiben a folyóirat nem csak nem szünt meg, hanem terjedelemben és
különbben gyarapodva s a magy. tudományos akadémia pártolásában
is részesülve (a tizennégy alapítónak legalább fele akadémikus) elég
pontosan jelenik meg. A jövőt — vederemo!

A mi különben a folyóirat tartalmát illeti, a változatosságot s
ennek következtében az érdeklődés felkeltésére alkalmas voltát nem ta-
gadhatja meg senki. A mi ellen leginkább tehetünk kifogást, úgy az
eddig két évfolyamban mint az előttünk fekvő füzetekben, az a bírálatok
és ismertetések nagyobb részének felületessége.

De hagyjuk az általános észrevételeket és lássuk az első füzet
tartalmát.

1—18. lapon. „Janus Pannonius életéhez és művei-
hez.“ Dr. Abel Jenő közzé tesz a bécsi udvari könyvtár egyik co-
dexéből öt levelet, u. m. Galeottus Martiusét Procopius olmüzi püs-
pökhöz, Procopiusét Galeottushoz. Janus Pannoniusét Procopiushoz és
Procopius válaszát erre, végre Galeottus költői levelét a még fiatal
Janus Pannoniushoz. Továbbá egy modenai codexből közli Franciscus
Durantus Fanensis költeményét Janus Pannoniushoz, a velencei Mar-
ciana codexből pedig 3 költeményt Baptista Guarinustól és 7-et Janus
Pannoniustól.

Valjon érdemes volt-e mind ezt egész terjedelmében közzé
tenni, ahhoz nézetünk szerint sok szó fér. Tény, hogy a tudomány fe-
lette kevés hasznát veszi.

18—30. lap. „Az ugor nyelvek elágazása.“ Marko-
vics Sándor kivonatot közöl dr. Budenz J. értekezéséből „Ueber
die Verzweigung der Ugrischen Sprachen“ mely Benfey ötven éves
doctor-jubileumának tiszteletére Göttingában jelent meg 1879.

Budenz az ugor alapnyelvet kétfelé ágaztatja, déli és északi ág-
ra. Az elsőhöz sorolja a cseremis, mordvin és finn nyelveket, az utób-
bihoz a lapp, votják, zürj, magyar, osztják és vogul nyelveket, még
pedig olyaténképen, hogy a magyar legközelebb esik a votják és zürj
nyelvekhez.

30—32. lap. „Variae lectiones“ P. Thewrewk Emil
XII—XVI. szám alatt közöl apró kritikai észrevételeket, melyekre Fest-
tus tanulmányozása alkalmából bukkan.

32—42. lap. „A görög világból.“ Vegyes közlemények az
új görög irodalom és művelődés köréből Télfy Ivántól. Először ismer-

teti Saripulos Miklóst és két művét (1865. és 1875-ből) s közli Saripulosnak sallangos phrasisba burkolt nagyon is kétséges nézetét a színházról, és elcsépett mondásait a közoktatásról. Julianról mondott ítéletét maga Téli czáfolja. A mi pedig Saripulos bírálatát Napoleon Julius Caesarjáról illeti, ha Téli csakugyan a lényeges pontokat emelte ki belőle, akkor az egész mű felette gyarló.

Ezután ismerteti az athéni archeologiai társaság jegyzőkönyvét 1877/8-ról, melyben igen érdekes adatokat találunk.

Említi azután Mausólas statisztikai művét: *La Grèce à l'exposition universelle de Paris en 1878*. Didot Alfréd ajándékát a görög képviselőház könyvtárába, Bernadákis Gergely magyarázatait és kritikai jegyzeteit Plutarch párhuzamos életrajzaihoz, a nélkül azonban, hogy magunkat tájékozhatnók a mű értéke felől.

Legérdekesebbek az egész közleményben az irodalomtörténelmi adatok, melyeket Moraitinis Péter művéből „*La Grèce telle qu'elle est Athen 1877*“ vett.

42—51. lap. „Mészáros Ignác és Kártigámja.“ Dr. Heinrich Gusztáv az 1772-ben megjelent Kártigám eredetijét a Menander álnév alatt (Walther D. C.?) 1723-ban kiadott „*Der unvergleichlich schönen Türkin wundersame Lebens- und Liebes-Geschichte*“ című regényben mutatja ki. Kártigám jellemzését és Menander regényéhez való viszonyát legközelebbre igéri. Kártigám új kiadásban az Olesó könyvtárban fog megjelenni.

Közli ezután Heinrich a Mészáros életéről eddig ismert adatokat és még két művét, u. m. Moutier aszszonyinak... leveleit (1793), melynek valódi eredetijét szintén kimutatja és Magyar Szekretáriusát (1793).

A „Hazai Irodalom“ rovatban (51—74. lap) a következő ismeretések és bírálatok vannak:

a) Az új Petőfi-kiadás. Háhn Adolf kiemeli, hogy botrányos sajtóhibáktól csak ugy hemzseg. Fájdalom, mi is ezt tapasztaltuk, de a „teljes bűnlajstrom“ közlését, melyet a jövő füzetre ígér, elhagyni kérjük.

b) Szabó Károly, Régi magyar könyvtár. Dr. Heinrich G. mutatja be a megérdemelt dicsérettel; Szó szerint közli az előszó legnagyobb részét, és Fraknoi ismertetéséből (Magyar Könyvszemle 1878) a statisztikai adatokat. Függetlenül ismerteti Fraknoi értekezése után a könyvtárlátkban felfedezett magyar ősnymotatványok micumait.

c) A babylóniai amórák agádája. Dr. Bacher Vilmos értekezése a budapesti országos rabbi-képző intézet-értesítőjéből 1877/8. Dr. H. K. dieséri „a tudós alapon nyugvó tanulmány“, mely „széles tudományosságról, éles ítéletről és kombináló tehetségről tanuskodik.“

d) Horatius Fl. epistolái. Fordította Csalomjai. Csengeri János bírálata szerint a fordítás verselése gyarló, finomság nélkül való,

dőczögős, nyelvezete romlott, jegyzetei nagyon primitívek. Végül azt ajánlja bíráló, hogy a ki Horatius leveleit eredetiben nem olvashatja, inkább mondjon le azok olvasásáról vagy vegye elé az 1811. Kis János-féle fordítást rimes alexandrinusokban, de semmi esetre sem ezt. Egyet azonban nem értünk. Mit akar Csengeri mondani avval, hogy a közlött eredeti Csalomjainál „a legpragmaticusabb szöveg“? Vagy talán nincsen tisztában a szó jelentése felől?

e) Latin mondattan Bartal Antaltól és Malmosi Károlytól. Dr. Heinrich Károly áradozó és szószaporító ismertetésben magasztalja ezen mondattant, mint szerinte fontos és kitünő újítást, a mondattan-nak nem beszédrészek, hanem Syntacticus kategóriák szerint való tárgyalását, szóval olyan művet, minővel még egy irodalom sem rendelkezik. Enynyi dicséret kíváncsiakká tett, s igyekezni fogunk legközelebről magunk is hozzá szólni.

f) Vida K. és Lévai J. görög-magyar és magyar-görög szótárát ismerteti meglehetősen hiányosan és felületesen Schill Salamon. A utóbbiról mi is hoztunk bírálatot. Eredményében elfogadjuk az ismertetést, hogy t. i. elhamarkodott és gyarló művekkel van dolgunk.

g) Kreszmárik J. A török népdalról. A szorgalmatos ismertetés Dr. Pozder Károlytól, dicséri mint beható tanulmányt és önálló kutatást.

h) Dr. Heinrich Gusztáv meglehetősen önhitten mutatja be két dolgozatát, u. m. „Bánkbán a német költészetben“ és „Bácsmegyeinek gyötrelmei.“ Ha Heinrich azt állítja, hogy ő „egészen új ösvényt nyit,“ akkor szerénytelenül túloz, s ha azt állítja, hogy az öt német Bánkbán közül eddig csak Grillparcer tragoediáját ismerték nálunk, a többieket ő „fedezte fel (!) és tárgyalta először,“ akkor téved és valótlan állít, mert péld. hogy egyébről hallgassak Hans Sachs Bánkbánját jóval Heinrich előtt méltatta volt előadásáiban Imre Sándor.

A „Külföldi Irodalom“ rovatban (75—79) Dr. Abel Jenő ismerteti felette hiányosan Rohdenak 1876-ban megjelent jeles művét „Der griechische Roman und seine Vorläufer“; Latkóczy Mihály pedig dicséri Stier Vorschule lateinischer Dichtung című művét, mely második kiadásban jelent meg.

A füzetet berekeszti sovány hazai könyvészet (79. 80. lap) Hellebrant Árpádtól.

3+s.

Dictionnaire des antiquités chrétiennes; par M. l'abbé Martigny. Paris Hachette et Cie, 1877. 1 nagy 8-r. kötet, XXV és 831 l. ára 20 franc (Kolozvárt 12 frt o. é.)

Bár mi véleményyt alakítunk is magunknak arról a befolyásról, a

melyet a keresztény vallás hívei az egész emberiséget felölelő és a hit által boldogító testületté szervezkedésére irányuló, és kétségen kívül benső szükségből származott törekvéséből keletkezett egyház, mint általános — katolika — vett az emberiség fejlődésére és mivelődésére: egyet meg kell állítnunk mint megdönthetetlen és kétségbevonhatatlan tényt. Az a híd, a melyen a pogány u. n. klassikai művelődés egyik legnemesebb virága, a nagyon magas fokra emelkedett művészet és az ennek emlőin táplálkozó műipar átmenekültek a népvándorlás barbar-ságától vájt sötét mélységen az ujjászületés — renaissance — mentő partjára, kétségen kívül az egyház volt.

Éppen ezért lehetetlen bár csak egyet is lépni a középkori mű- és művelődéstörténelem terén az egyházi régészet tanulmánya nélkül. Bármely ágára tekintünk az emberiség fejlődése történelmében szereplő tényezők vizsgálatának, az egyház keblében fogjuk megtalálni vagy fen-tartását az ókorból öröklött erkölcsi vagyonnak, vagy első csiráját és kiinduló pontját az új világnézetet kifejezésre és érvényre juttató tö-rekvéseknek, vagy kulcsát a fejlődés rejtélyes tünetei értelmezésének.

Oly mű tehát, mint az, a melyet Martigny most ismét új kiadás-ban bocsátott világgá, és a mely feladatául tűzte ki az özszes kereszt-ény régészet rövid bár, de még is teljes és alapos ismertetését, mélt-án vonja magára egész figyelmét a mivelődés- és műtörténelem minden barátjának és mivelőjének.

A mű kiválóan három ágára terjed a keresztény régészetnek, u. m.

1. Az első keresztények erkölcsi életére és szokásaira,
2. a műemlékek bemutatására,
3. a ruházatra és a butorzatra,

Mindegyik fő-ágban rendszeresen beosztja az anyagot; így az el-ső ágra vonatkoznak azok a cikkek, a melyek az őskereszténység esz-ményi világában felvett eredményeket ismertetik, és az ezek gyakorlatában a kereszténység 6 első százában kifejtett munkásságot, küzdelmeket, a kiállott megpróbáltatásokat és viszontagságokat; ugyanide tartoznak egy második sorozatban a vallásgyakorlás körébe eső cikkek, a melyek is-mertetik az isteni tisztelet szertartásait, az egyház szervezetét az egy-házi személyek rangfokozata szerint, az egyházi fegyelemre tartozó in-tézményeket, és az egyházi jelképek tanára vonatkozó adatokat; egy harmadik sorozat foglalkozik a papi és vallásos élet intézményeivel, a szerzetes rendekkel, a testvéries kölcsönös támogatás és segély szabá-lyaival, az iskolai és egyházi oktatással: egyházi szónoklat, iskolák és könyvtárak ügyeivel.

A második nagy osztály ismét négy sorozatot foglal magába, ugymint: az építészetet a katakombabeli első kísérleteken kezdve, a hol a föld alatti templomok, a kripták, cubiculum-ok stb. szerepel-nek, át a föld színén emelt épületekhez, az imaházak, basilikák, bap-tisteriumok stb. építkezését tárgyalva; ide sorakoznak még a síremlé-

kek, temetők, loculus-ok, koporsók s eff.; a képek tana u. m. első kezdete a képek tiszteletének, régészeti és erkölcsvilági értelmezése a képző művészet előállította történelmi és jelképes tárgyakkal; a feliratok írástani és nyelvészeti megfejtése, tudományos értékesítése; és végre az érmészet azon része, a mely keresztény jelvények érmeiken való szereplését tárgyalja.

A harmadik ág egyik sorozata szorosán a ruházatot tárgyalja, minden egyes ruhadarabnak külön cikket szentelve, a másik sorozatban nem csak a szoros értelemben vett butorral, hanem mindenféle egyházi és házi eszközökkel és felszerelő tárgyakkal találkozunk,

A mű előszavát megelőzi két levél. Az elsőben 1864 Deczember 24-én az akkori belleyi püspök Gérauld de Langalerie adja jóváhagyását a mű első kiadásának közzé tételére. A második kél Belleyben Julius 7-én 1877-ben, és voltaképpen Marchal, a jelenlegi püspök helybenhagyása a számos cikkel gyarapodott új kiadásra, de kiterjed a mű méltánylására is. Erre nézve nem lesz érdektelen idézni belőle a következő tételt:

„— — Ön kéri helybenhagyásomat. Nem tudom ugyan, hogy „az Ön eredeti műve tovább fejtése teszi e ezt szükségessé; szerencsémnek tartom mindazonáltal szavazatommal hozzá járulhatni tisztelt „elődöm de Langalerie Uréhoz. Az ő helybenhagyását teljesen megerősíté az a fogadtatás, a melyben egyidejűleg részesíték az Ön művét „az egyházi tekintély letéteményesei és a tudomány legkiválóbb képviselői. Ez utóbbiak legottan helyet nyitottak a magok sorában Önnek, „elismervén, hogy az Ön szótára nem csak adatgyűjtemény, nem csupán „leltára az eddig folytatott tudományos vizsgálatok eredményeinek, hanem egy eredeti mű, a mely magán hordozza saját személyiségének „bélyegét, és a melyben Ön versenytársai felfedezéseivel a maga saját „felfedezéseit is hozzá csatolta.

„De különösen azért tulajdonítok nagy becset, Kanonok Ur! az „Ön művének, és ohajtom, hogy minden pap kezében legyen, mivel kiváló segédeszköz a keresztény symbolika, a szent liturgia, és az egyházi tudomány ez ágaival kapcsolatos minden egyébnek a megértésére. „Az egyházban minden él, minden beszél, minden tanít: épületei, szent edényei, dísz tárgyai, szertartásai, mind vonatkozással van azokra a „rejtélyekre, a melyeket tisztel, azokra az igazságokra, a melyeket „hirdet, azokra a törvényekre, a melyeket követ, azokra az emlékekre, a melyek oly kedvesé és szentté avatják a multat és jövődöbéli reményeire.“

Az egyházi főméltóság e dicsérete a maga szempontjából, mérvül szolgálhat arra, meynyire megbizhatók az előttünk levő mű cikkei. Ha szinte egy egy helyt magán hordja is a mű a római katolikus pap bélyegét, ott a hol a tárgy maga alkalmat nyújt a felekezeti színezésre; a tényleges adatok megbizhatóságának, a tudományos alapos-

ságnak e vallásos buzgalom nem csak nem árt, hanem sok tekintetben előnyére válik.

E két levelet követi az előszó, és azután egy jegyzőke azoknak a kútfőknek és irodalmi segédeszközöknek, a melyekre a szerző támaszkodott műve kidolgozásában. E jegyzék hetedfél lapot, illetőleg 15 hasábot foglal el.

Azután következik a mű maga betűsorban rendezett cikkeivel. 675 a szövegbe nyomott és igen művészileg készített fametszetű kép díszíti és világosítja e cikkeket mindenütt, a hol a szó magára nem adhatna elég tiszta fogalmat arról, a mit a szerző meg akar értetni; és a fametszetek valamenynyien létező műtárgyak stilszerűen hű képei, és már mint ilyenek is felette becsesek. Hogy miképpen vannak az egyes cikkek kidolgozva, szolgáljon mutatványul a következő idézet az első cikkből:

Abdon et Sennen vértanuk. — A Pontianus cimeteriuma harmadik osztálya egy freskóképpel ékeskedik, a mely ábrázolja az Urat derékig egy felhőn, a mint kinyújtott kezeivel két koronát tesz Szt Abdon és Szt. Sennen fejeire, a kik a Decius féle üldözésben vértanuk lettek (Bottar. I, 202. tav. XLV), és a kik mellett láthatók jobbról Szt. Milix és balról Szt. Vinceze. A festvény a két vértanu sirja homlokzatán van, a mely téglafallal van borítva, és a melyen — ONIS betűk láthatók, mint maradványai a hajdan ott állott DE DONIS DEI etc. felajánló feliratnak. Ismételve van a Bollandisták gyűjteményében (Jul. XXX. 130 l.) annak bizonyítására, hogy e szentek tisztelete mily régi. Testeik, miután 50 vagy 60 évig Quirinus subdiaconus házában nyugodtak, e cimeteriumba helyeztettek Constantin ideje óta, ha hitel érdemelnek Szt. Lőrincz emlékiratai, a melyek azonban sok helyt eléggé gyanúsak (l. Baronius. Ad an. 254. n. 27. — Noris. De epoc. Syro-Maced. diss. III. c. 10. — V. ö. Anast. In Nic. I. sec. 601).

Ugy látszik, e festvények nem régiebbek mint 7-ik százbeliek. A szentek nevei sok változáson mentek keresztül, mint általában mind azok, a melyek valamely idegen nyelvből jöttek át a latinba. A Boucher atya kiadta naptártöredékben, e mely az Aquitaniai Victor husvétáblázatához van csatolva (Comment. in Victor. can. c. XV) ezt olvassuk: III. kal. Aug. ABDON ET SENNEN in Pontiani, quod est ad ursum pileatum; az evangeliumok capitularciben, a melyeket Fronteau adott ki: Die XXX natalis ABDON ET SENNES; a Willibrod féle és a Corbey-i martyrologiumokban: III kal. augusti, Romae, ABDO ET SENNIS; a Fiorentini Ferencz-ében: Natalis sanctorum ABDO ET SENNES (ez nem egyéb mint kissé módosított másolata a Jeromos-féle martyrologiumnak); végre a Wandelbert verses martyrologiumában: ABDON ET ZENNEN.

Kénytelenek vagyunk egy kis részletezésbe hoecátkozni a ruházatra nézve, a melyet e személyek viselnek, mert formája nagyon furesa.

Abdon és Sennen vértanuk perzsák voltak, és e minőségökért az u. n. phrygiai süveg van a fejükön, a melyet az akkori kezdetleges művészet a Magusz királyoknak is szokott adni, azt híven, hogy ezek is amaz országból jöttek. Fiorentini (In not. ad martyrol. XXX jul.) leírván a ruházatot, azt mondja Abdon és Sennen képeiről, hogy: Sunt pileatae, seu potius acuto capitis et acuta chlamide, tunicaque pellicea ornatae. Megjegyzendő, hogy a csuklya forma süveg egy darabból van a chlamys-sal, ha általában e nevet alkalmazhatni az ily ruhára, a mely inkább hasonlít ahhoz a köpeny fajta felöltőhöz, a melyet Szt. Milix visel a tunicája felett. A chlamys-t egy fibula csatolta össze, a szerint, a mit Szt. Jeromos mond (De mulier. septies percussa. class. I. ep. 1): Lictor paludamento in cervicem retorto, dum totas expedit vires, fibulam quae chlamydis mordebat oras, in humum excussit. Symmachus, a ki csupán katonai viseletnek tekinti a chlamys-t, ugyan-e kifejezéssel él (Lib. I. ep. 1.):

Attica palla tegit socerum: toga picta parentem. . . .

At mihi castrensem quam mordet fibula vestem.

Azokban a sagum és a chlamys viselőinél e fibula a vállon állott és nem elől a mell közepin, a mint két vértanunk viseli. E ruha tehát lehet az, a melyet Szt. Jeromos (In vit. Hilar.) így nevez *ependyten*, a mely görög szót Szt. Ágoston (Quaest. in Judic. I. VII. q. 51) így fordít: *superindumentum*: ez az a ruha, a melyet Hilarion is viselt, csak hogy e remetéé durvább volt, és a melyet ugyan-e *doctor sagus rusticus*-nak is nevez. Lehetne az a köpeny-faj is, a melyet *lacerna* névvel jelöltek (Polidori. *Immag. de SS. Pietro e Paolo*, p. 59). Megjegyzésre méltó még a két szent tunikája is, a mely nagyon különbözik a Romaiakétól, nem csak mivel bőrből van, hanem mivel alig ér a czomb közepeig, a melyet külső oldalán fedetlenül hagy, mint az is, a melyet Keresztelő Szt. János visel némely festményen, s különösen egy falfestményen a mely ugyan-e cimiteriumban van és Urunk keresztelését ábrázolja (Bostar. *tav. XLIV*). Hihetőleg azért viselték a keletiek ezt a rövid tunicát, minthogy ruházatukat ugy is egy hosszú nadrág egészítette ki, a melyet *saraballa* vagy *sarabara* és *sarabula*, sőt a megromlott barbar kifejezéssel *sarabola* névvel jelöltek, a mely az övtől leért lábujhegyig, a mint látni a barbar királyok ókori szobrain (Winkelmann. *Storia dell' arte*. ed. Fea. t. II. *tav. VIII*.), és a melyet a régi glossák így értelmeznek: *sarabara*, *crura tibiae*, sive *braccae*, *quibus crura teguntur et tibiae*. Egyébaránt az Abdon és Sennen saját szerű ruházatáról még igen érdekes részleteket olvashatni Lami *De cruditione apostolorum* című művében (121—166 ll.). Hogy az Ur megkoszorúzza a két vértanút, kifejezi jelképesen a jutalmat, a melyet a hit dicsőségére kiállott vértanúsággal szemben bebizonyított bátorságokért nyertek. Így lehet látni a mint a Megváltó megkoszorúzza Szt. Pétert és Szt. Pált, sőt más szenteket is számos aranyozott üvegeken (*Buonar. tav. XV*).

fig. 1 és egyebütt). A késő császárkori római érmek sokszor mutatják a Jézust, a mint két császárt koronáz (l. a Numismatique czikket V. sz.).

Eddig a Dictionnaire czikke, a melynek szövegében ott van a tárgyalás alapiál szolgáló festmény egy igen sikerült fametszése.

Egyébaránt ezt a cikket nem azért idéztük, mivel történetesen első a könyvben, hanem szándékosan kiszemeltük annak a gondnak, szorgalomnak és alaposágnak bemutatása végett, a melylyel a mű dolgozva van. A francia szöveg még jobban mutatja, mint a mi futólagos fordításunk, hogy az a vallásos ihlettség, a mely a szerzőt tárgya irányában lelkesíti, nem homályosítja el tudományos öntudatát, nem ámtja lelkiismeretét, hanem a tárgy művészeti alapján azt a sajátos költői hangulatot ömleszt el, a mely elragad az olvasóra is, és hasonlít ama lélekemelő érzéshez a mely önkénytelenül erőt vesz a nem katolikuson is, a mikor belép az újatós középkor emelte nagy-szerű templomok valamelyikébe.

Daczára annak, hogy az egész mű maga egy betürendes szótár, még jónak látta a szerző két mutató táblát csatolni hozzá, ezek egyike egy betürendes tárgymutató, a másik a képek helyeit mutató tábla. Ezek csak emelik a mű becsét.

Nem tehetjük, hogy e művet a legmelegebben ne ajánljuk mindenkinck, a ki középkori egyháztörténelemmel, műrégészettel foglalkozik, főleg pedig minden rendü papnak, akár római katolikus akár más felekezeti, a ki az egyházi szertartások fejlődésével, az ezekben alkalmazásba jövő anyagokkal és eszközökkel alaposan meg akar ismerkedni.

Portraitköpfe auf römischen Münzen der Republik und der Kaiserzeit. Für den Schulgebrauch herausgegeben von *Dr. F. Imhoof-Blumer*. Verlag von B. G. Teubner in Leipzig. 1879. 4-o. 16 lap és 4 fénynyomású tábla (ez utóbbiak Brunner 1.-től valók Winterthurban); kemény táblába kötve ára 3 márka 20 fill. (Kolozsvárt 1 frt 92 kr.)

Kétséget nem szenved, hogy bár mi széles oknyomozó alapra fektessük is a történelmi tudomány tárgyalását, magának az okok nyomozásának tényekből kell indulnia, e tények pedig, ha egyszer történelemre vonatkoznak, nem lehetnek úgy mint a tapasztalati természet-tudományokban rideg törvények következetes hatásának eredményei, hanem kivétel nélkül mindig emberek cselekményei; sőt még a menyinyiben a ténykedő egyén szabad akaratát úgy nevezett körülmények korlátozzák, e korlátozó és módosító körülmények is nagyobbára emberi működés folyamányai. E szerint a történelmi oknyomozás főleg emberi cselekmények indokait kutatva, el nem kerülheti a beható foglalatosko-

dást a ténykedő személyek jellemével, ennek pedig a helyes megítélésében igen nevezetes tényező az egyén külső megjelenése. Nem mintha nagy súlyt fektetnénk azokra a következtetésekre, a melyek arczvonásokból akarják kiolvasni a szellemi és erkölcsi lény milytát és minőségét; csak arra kívánunk figyelmeztetni, hogy az érzelmek hullámzásai rendszeren viszzatüköröződnek az arczkifejezésben és a test magatartásában, a minék természetzerű következménye, hogy azok az érzelmek, a melyek állandóan uralkodnak az egyén kedélyén, tehát éppen azok, a melyek a jellemet alkotják, állandó és maradandó arczkifejezést és magatartást szülnek, és ritkán lesz ellenmondásban a tettekben nyilvánuló jellem avval, a melyet a rendes arczkifejezés és testhordozás árulnak el. Ha ezt az igazságot szemügyre vesszük, legottan fel fog ötleni, mily nevezetes támasza lehet a történelem tanításának és tanulásának a cselekvő és vezérekedő személyek hű képe, ha ilyen létezik.

A római kor tetemes számmal nyújt arczképet az érmeken, és noha a római érmek műízlés tekintetében távoll állnak némely görög érem remek kivitelétől, meg van az a nagy érdemök, hogy a mióta Rómában élő emberek arczképeit kezdték az érmekre tenni, ez arczképek oly bámulatosan hívek eredetijeihez, a vonások oly jellemzően vannak feltüntetve, hogy még nem is kell valami roppant nagy gyakorlottság arra, hogy valaki még meglehetősen kopott érmen is azonnal rá ismerjen az illető császár, császárné, herczeg vagy herczegné arczára. És az ép érmeken az arczkifejezések oly élethűek, hogy világosan felismerhetni bennök az illetők jellemei fővonásait.

Imhoof-Blumer Ur tehát valósággal köszönetet érdemlő művet bocsátott közre, a mely nem csak a kezdő érmésznek, hanem általában a római történelem tanulójának rendkívül jó szolgálatokat tehet. A 4 tábla 122 arczképet mutat fel érmek gyönyörű képein, a melyek oly tiszták és élesek, hogy meszsze felül mulnak mindent, a mit e nemben valaha láttunk, még a Grässe dombornyomatait is. Czéljához képest kivált oly érmekeket választott ki szerző, a melyeken az arcz ép és éles, ha a körirat nem is egészen tiszta, csak az a kár, hogy nem választott mindenik fajból lehető nagy példányokat; mért nem adta névszerint Agrippa képét inkább a réz érem után stb. Egy kis utána járással bizonyosan találhatott volna a külföldi gyűjteményekben századékaiknak megfelelő ép példányokat.

A mellékelt szövegről nincs sok mondani való. Egyszerű mutató tábla az, és ide egyéb nem is kell.

Az aránylag jutányos ár lehetővé teszi még a tanulónak is e könyv megszerzését, és ajánljuk is a legmelegebben.

Die Ruinen Roms von Franz Reber új kiadásának megjelent a 10-ik tehát utolsó füzeté, és így már most teljes ez a nagy könyv, a mely így füzetenként 70 márkába került. Rebernek megérdemlett hír

neve van azok közt a tudósok közt, a kik Róma városa régi topographiája és a fenmaradt, részint a föld színe felett leledző, részint ásások által megtalált emlékek és romok ismertetése és helyes meghatározása körül fáradoztak. Noha e könyve nincs az ugynevezett 'tudós' alakban írva, a hozzá adott kitünő rajzok és térképek, és az elfogulatlan józan ítélet, a melylyel a legujabb felfedezéseket feldolgozta, nagyobb tudományos becsét ad e népszerű ismertetésnek, mint a mekkorával más élvezhetetlenebb irányu és roppant tudós felszereléssel, de annál kevésbbé elfogulatlan ítélettel irt hasonirányu mű dicsekedhetik. R. több ízben személyesen látogatta meg Romát, és ez meg is látszik a művén.

Sajnáljuk, hogy a műből, a mely minden Salonkönyvtárnak is dísze lehetne, tudunkra csak egyetlen egy példány ragadt meg Kolozsvárt.

Die Nachfolger Alexanders des Grossen in Baktrien und Indien von Alfred von Sallet. Mit VII Tafeln. Berlin. Weidmann 1879. IV és 218 ll. ára 7 Mk. A 7 tábla pénzeket ábrázol. S. specialista e téren, és sokat foglalkozik keleti görög-barbar érmészettel. E könyve is főleg az érmészetből és érmeokről vett történelmi adatok feldolgozása. A menyinyiben az Arsakidák dynastiája is szerepel, tán a magyar őstörténelem kutatói számára is lehetne érdekes adatot találni benne.

Die Germanischen, Aegyptischen und Griechischen Mysterien von E. W. Heine. Hannover, Hahn'sche Buchhandlung 1878; 8-vo VIII, 111, 109 és 16 l. ára 3 Mk. A mysteriosus lapszámok azt jelentik, hogy sz. 1850-ben adott volt ki egy füzetet (VIII és 111 l.) e cím alatt, a melyet nem vett számba senki. Ezért megtoldotta 1860-ban egy másodikkal (109 l.), és minthogy így sem akart róla tudni a tudományos világ, 1878-ban még egy ívnyi toldalékkal bővítette, és így közös borítékba szorítva újra próbál szerencsét vele. A tudományos közönség oly szívtelen, hogy nem akarja elhinni azt, a miről sz. oly bensőleg meg van győződve, t. i. hogy az ó Germánok a köztök elterjedett szabadkőmivesség által már jól el voltak készülve a kereszténységre, a melyre Nagy Károly erőszakkal akarta téríteni, azt hívén, hogy pogányok. Az erőszak nem fogott, de aztán önkényt öltöztették a kereszténység mezébe a magok vallását, és így látszólag megtértek, az az keresztényekké lettek, holott valósággal a Germán szabadkőmivesség tette a kereszténységet azzá, a mi ma. Hiszen még a keresztény egyházi naptár is germán eredetű, és a husvétünnep holdtöltéhez kötése nem zsidó traditio, hanem ős germán szokáshoz alkalmazkodás. Szóval még az isten is germán! Germánságon nyugszik a kereszténység és a világ üdvössége.

A kinek ideje van és kedve egy északnémet ábrándozó hallucinációival megismerkedni, egy pár órás mulatságot szerezhet e könyv átolvasásával.

Chronologie Orientalischer Völker von Alberuni,

herausgegeben von Dr. C. Eduard Sachau, ord. Prof. für orient. Sprachen an der Universität in Berlin; zweite Hälfte, Leipzig. Brockhaus bizománya 1878, 4-o LXXIII és 30 lapra terjedő két mutató tábla, 1 rajztábla és (201—362) 161 lap arab szöveg; ára 16 Mk. (A mű első fele 1876-ban jelent meg).

Az előszó egy körülményes és apró részletekre terjedő tanulmány Alberuni vagy teljes névvel: „Abu Raihan Muhammad ben Ahmad Alberuni“, vagy a mint hazája után is nevezték: „El-Choraszi“ élettörténelme körül. E férfiú nem csak nagy tudós volt, hanem jelentékeny politikai szerepet is játszott hazája történelmében. Nagy műve, a mely most először jelent meg nyomtatásban 1000 körül készült Kr. u. és címe: „Eltűnt nemzedékek fennmaradt emlékei“; létezik azonban több más csillagászati, történelmi és bölcséleti műve.

A kiadó az arab szöveget angolra is fordította, és e fordítás most van sajtó alatt. Majd ha ez is kezünkbe jut bővebben fogjuk ismertethetni az Alberuni keleti időszámítástánát, és megítélhetni, van e benne valami, a miről az eddig ismert arab és perzsa csillagászok és történetírók művei nem emlékeznek.

Az erdélyi muzeum gyűjteményei számára 1879. február havában beérkezett adományok jegyzéke.

I. Könyvek: A bajor kir. tud. Akademiától, Sitzungsberichte der philos.-hist. Classe 1878. II. Bd. 1 Heft. München 1878. — A Békésmegyei régészeti társulattól, Évkönyve IV. köt. Gyula 1878. — Haynald Lajos kalocsai érsek ő excellentiájától, Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad A. 1879. Colocae. — Dr. Rómer Floristól, Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. Budapest 1878. — Dr. Concha Győzöttől, A közigazgatási bíráskodás. Irta Concha Győző. Budapest 1877. — Gallik Gézától, Utnutatás a tápszerek orvosrendőri vizsgálatára. Budapest 1878. — Bükk Gézától, Rousseau, oeuvres. Tom. I. Génève 1782. — N. N.-tól, 3 köt. mult századi érmészeti könyv. — Gyulai István aradi nyomdájától, 1 nyomtatvány. — Closius szebeni nyomdájától 2 nyomtatvány. — A gyula-fehérvári nyomdától 1 nyomtatvány.

II. Régiségek és érmek: Sz. k. Kolozsvár városa tanácsától feles számú régi fegyverdarab és 3 zászló. — Páll Sándortól 1 rézpénz.